

LIBRIS

We know
books

Editor: *Vasile Burlui*

Redactor: *Cristina Lucia Șutiu*

Tehnoredactor: *Cristina Lucia Șutiu*

Coperta: *Cristina Lucia Șutiu*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SPIRIDON, CASSIAN MARIA

Virgil Nemoianu - Îmblinzirea postmodernității / Cassian

Maria Spiridon. - Iași : Cartea Românească Educațional, 2024

ISBN 978-606-057-341-8

821.135.1

Cassian Maria Spiridon

VIRGIL NEMOIANU –
ÎMBLÎNZIREA
POSTMODERNITĂȚII

Grupul Editorial Cartea Românească Educațional
Copyright © Editura Cartea Românească Educațional, 2024
www.librariacartearomaneasca.ro/ecredu.ro
www.ecredu.ro

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

Cuprins

Reabilitarea literaturii	5
Tratat de împlînzit postmodernitatea	27
Virgil Nemoianu, un maestru al eseului estetic.....	75
Denigrarea lui Doinaș este o lovitură serioasă, eficientă, bine calculată împotriva oricărei speranțe că ar putea exista un umanism creator românesc (<i>dialog</i>).....	109
Virtuțile aristoteliene ale moderației și ale căii de mijloc sînt cele care trebuie să fie îndrumătoare pentru oricine, oriunde, oricînd (<i>dialog</i>)	125
Europa nu poate fi completă decît atunci cînd răsuflă prin ambii săi plămîni (<i>dialog</i>).....	139

REABILITAREA LITERATURII

Între cărțile profesorului de la Universitatea Catolică din Washington Virgil Nemoianu, poate cea mai importantă prin ponderea ei teoretică, noutate și echilibrul viziunii estetice și filosofice este *O teorie a secundarului*, cu subtitlul *Literatură, progres și reacțiune*. Prima ediție a apărut în engleză, în 1989, la Johns Hopkins University Press, iar ediția în limba română, în traducerea Liviei Szász Cîmpeanu, este publicată la Editura Univers în 1997 (la aceasta vom apela în paginile ce urmează).

Prefața care deschide volumul motivează și argumentează necesitatea – în contextul *sfrîșitului istoriei*, cum ar spune Fukuyama – al postistoriei, *să ne gândim din nou la literatură*, și nu doar atât, sub presiunea tot mai accentuată a negării ei ca *instituție sau ca practică*, să purcedem, *să încercăm să o reabilităm*. Pe ansamblul ei, cultura modernă occidentală este centrată *pe o singură idee*, una unificatoare și aplatizantă, prezentă în toate *sistemele explicative* – religioase, politice, științifice sau filosofice – *toate se concentrează asupra principalului*, totdeauna cu tendința de a neglija marginalul. Marcînd poziția principalului și a marginalului, Virgil Nemoianu nu-și propune în demersul său inversarea relației, cum încearcă Derrida, ci recunoaște *principalul ca principal* și implicit meritele lui *în existența și istoria omenirii*. Examinînd totodată *relația dintre principal și secundar* constată că realitatea nu se lasă cuprinsă de comandamentele principalului, *controlul, progresul și dezvoltarea*, că *marginalitatea este mai amplă decît centralitatea*, ceea ce determină și încurajează la aflarea unei mai bune conviețuirii între cele două, încît *complementaritatea să*

înlocuiește discordia. Eseistul vede în literatură cel mai bun punct de plecare întru realizarea acestei corecții. „Literatura este ea însăși secundară, după cum remarcă Virgil Nemoianu, prin comparație cu preocupările centrale ale oamenilor și cu angrenajele centrale ale istoriei, care sînt dreptatea socială și progresul economic, controlul asupra mediului natural și mîntuirea sufletului, sexualitatea și foamea, avîntul cunoașterii și actualizarea potențialităților – și așa mai departe”.

Între toate, literatura reflectă, poate cel mai aplicat, legătura dintre cele două – principal și secundar – și totodată cristalizează o calitate umană fundamentală – *memoria, care se opune acțiunii și progresului, dar, sîntem atenționați – le și sprijină*.

O primă întrebare la care încearcă să răspundă în *Partea Întii – O teorie a ariergardei. Literatura ca scandal are ca interogație: este literatura întotdeauna reacționară?* Citim o cuprinzătoare listă de mari scriitori ai secolului XX, considerați, îndreptățit – din punct de vedere politic – reacționari, majoritatea afirmînd idei conservatoare. Și nu doar marile figuri literare ale secolului trecut, ci și cele ale antichității și altele de-a lungul timpului, pînă în contemporaneitate, s-au situat ferm *de partea a ceea ce, la vremea respectivă, reprezenta conservatorismul*.

„Pe baza dovezilor empirice, constată autorul *Micro-Armoniei*, se poate afirma cu îndreptățire că atît creația literară, cît și creatorii literari se situează cu precădere de partea conservatorismului, care întotdeauna s-a folosit de ei nestingherit”. Și subliniază: „Acolo unde scriitorul reacționar se luptă cu disperarea și pesimismul, cu haosul și lipsa de încredere, cel progresist acceptă senin rolul de instrument al istoriei și se lasă pradă banalității și superficialității”.

Sînt fapte ce îndeamnă la remarcarea incompatibilității dintre artă și progres. Aici am putea decela motivul

pentru care, încă de la Platon, toți cei care au pledat pentru realizarea și menținerea unei societăți ideale au pledat pentru izgonirea din cetate a poezilor, ca în comunism să se ajungă ca inclusiv literatura să fie contestată. Citim în partea a II-a din *Republica* lui Platon, cum trebuie tratați poezii, cînd nu scriu conform „indicațiilor”: „Dacă, prin urmare, ne-ar sosi în cetate vreun bărbat în stare, prin iscusința sa, să se preschimbe în toate felurile și să imite toate lucrurile și dacă ar voi să ne arate creațiile sale, noi am îngenunchia dinaintea lui ca dinaintea unui om divin, minunat și plăcut, dar i-am spune că un atare bărbat nu-și află locul în cetatea noastră, nici nu-i este îngăduit să sosească aici. După ce i-am turna pe creștet ulei parfumat și l-am încununa cu panglici de lînă, l-am trimite în altă cetate, urmînd să folosim un poet – povestitor mai sever și mai puțin plăcut, spre a cîștiga ceva de pe urma lui, un poet care ar imita exprimarea omului de ispravă și care ar spune ce are de spus urmărind canoanele pe care le-am prescris de la început, cînd ne-am apucat să-i educăm pe oșteni” (398 a).

Numeroase au fost atacurile în contra literaturii conduse de bisericile occidentale în epoca medievală, și totul în numele unei spiritualități mai înalte. Literatura, arta în genere, au fost mai tot timpul considerate drept adversare ale progresului.

„Orice societate, constată, aproape ca o concluzie, eseistul, și orice regim convinse de justetea lor și încrezătoare în bunele lor intenții vor considera, de fapt, creativitatea literară și artistică un factor iritant – un *skandalon* chiar. Literatura și arta nu intră în tiparul ordinii umane: ele țin de iraționalitate și aleatoriu, și surpriza, refuzul și dispersiunea fac parte din însăși esența lor”.

Estetica, estetismul ca știință este considerat o *versiune a gîndirii utopice*, definindu-se față de politică prin opoziție, *el merge în direcție opusă evoluției generale, fără a*

reuși să-și afirme *supremația*. Ca atare, estetismul „reprezintă orice artă sau orice literatură, în sensul că exprimă lucid, limpede și explicit ceea ce se află întruchipat, în mod oarecum vag și într-o formă oarecum hibridă, în orice situație literară. În acest fel, opoziția restrînsă poate fi extinsă și transformată în opoziția structurală mai amplă dintre intențiile istoriei și cele ale artei”.

Așa cum orice tensiune omenească este semnul unei crize, la fel la scara istoriei asistăm la manifestarea unui cotor de conflicte, în care o serie de antagonisme nu se rezolvă decît prin negarea unora și impunerea altora, urmînd traseul triadei dialectice hegeliene – teză, antiteză, sinteză – întru afirmarea și impunerea săgeții progresului.

Progres prin natura sa fundamental diferit de cel din literatură și artă, unde asistăm la o anumită circularitate care *leagă sfîrșitul de început* (asemănător *oricărui conservatorism, spre deosebire de liniaritatea progresului*).

„... Opera literară oferă un răspuns ideal și corect acelor opoziții și polarități pe care se întemeiază o situație istorică. Răspunsul literar ideal reprezintă o soluție «adevărată» la dilemele unei etape istorice; el este sincer solidar cu neliniștile și nesiguranțele oamenilor, le purifică și le echilibrează, le transformă într-o «urnă grecească», dacă se poate spune așa. Această armonie și ordine sînt reacționare: ele produc dezordine istorică și mișcări sociale. Poeții înșiși își recunosc rezistența în fața istoriei” (Virgil Nemoianu).

Poezia și realitatea socio-istorică ale momentului se află într-o relație contrapunctică. Dacă la momentul apariției opera este „conservatoare”, este privită ca reacționară, într-un moment următor, mai apropiat sau îndepărtat temporal, pe un alt Nivel de Realitate (ca să folosesc un operator transdisciplinar) socio-istoric să se metamorfozeze într-una progresistă.

De altfel, în fața unui progres ce se afirmă imperativ și extrem de accelerat, literatura trece de la o rezistență oarecum pasivă la o opoziție fățișă prin intensificarea *puterii de frînare a literaturii* și are ca rezultat apariția literaturii disidente, bine cunoscută nouă, a celor trecuți prin vîltoarea terorii revoluționare bolșevice. Față de o astfel de literatură, cum subliniază eseistul, „reacția este tipică – se apelează la cenzură, exil, persecuție și arest, nu din cine-știe-ce impuls malițios și nici pentru satisfacerea unor dorințe sadice, ci de către sisteme încrezătoare în justetea propriilor lor scopuri, convinse că sînt în armonie cu progresul general al istoriei, și hotărîte să elimine alternativele, pentru a accelera îndeplinirea acelor scopuri. De cele mai multe ori, progresismul radical se transformă în teroare revoluționară și oroare totalitară. După același model, triumfalismul religios este leagănul teocrațiilor, al inchizițiilor și al convertirilor silite; dezvoltarea uneltelor umane și a cunoașterii este forja *hybris-ului* tehnocratic și a intransigenței; în fine, ceea ce este și mai rău, setea de regenerare umană duce la experimentare rasială și la genocid selectiv”.

Am avut parte, cel puțin în est, de cîteva bune decenii de excesiva *brutalitate a forțelor progresiste*.

„... Ceea ce distingem în literatura dezacordului este tocmai corelația dintre aceste *răsturnări* și reversul istoriei în dezvoltarea ei. Autorul disident este încrezător nu numai într-un singur timp de progres, el a ajuns să privească progresul însuși ca pe ceva dăunător... Discursul literar ca disidență trebuie să fie nu doar o alternativă și un rezervor, ci și un obstacol; el nu doar schimbă – el neagă; nu se referă la prezent și nici la viitor, ci la trecut” (V. N.).

Sînt trecuți în revistă și autorii bine răsplătiți pentru faptul că *sînt conformiștii progresiști*, dar și alte categorii care au adînc cuprinse în operă elementele conservatoare și reacționare etc.

În sprijinul acestor idei este citat Thomas Mann, care, cum spune eseistul, pune punctul pe i: „Întotdeauna arta «se va întoarce acasă», ea va fi întotdeauna reacționară. Pe bună dreptate, ea a fost întotdeauna inclusă, ca și religia, printre forțele anti-democratice; iar a-l compara pe artist cu «intelectualul» nu este altceva decât o mistificare democratică. Niciodată arta nu va fi morală în sensul politic al cuvântului. Niciodată nu va fi virtuoaasă. Niciodată progresul nu va putea conta pe ajutorul ei. Artă are o fibră fundamental înșelătoare, perfidă; plăcerea pe care o resimte față de iraționalismul scandalos, dragostea ei pentru acea «barbarie» care produce frumusețe sînt cu neputință de eradicat. Chiar dacă ai vrea să califici această dragoste drept isterică, de neînțeles, imorală pînă la punctul de a periclita lumea, ea rămîne un fapt nemuritor. Și dacă ai vrea, dacă ai putea-o extirpa, ai elibera lumea de un mare pericol și în același timp ai scăpa-o de artă”.

Reacționarismul literaturii este în fond, cum cu îndreptățire remarcă Virgil Nemoianu, *un factor foarte sănătos, absolut necesar în fața declinului constatat și entropic al istoriei în goana ei după progres. „... Literatura nu face decât să recupereze și să însumeze, să aducă înapoi pierderile potențiale, toate acele probleme «secundare» pe care istoria, în înaintarea ei viguroasă, este nevoită să le ignore și să le înlăture”* (V.N.).

Pentru a afirma importanța secundului încorporat de literatură, Virgil Nemoianu face două pertinente aplicații asupra dramei lui Shakespeare *Coriolanus* și romanului *Doktor Faustus* al lui Thomas Mann. Este o bună cale de a afirma importanța literaturii pentru existența umană și pentru modelele sale istorice.

Coriolan este întruchiparea secundarului ca erou, ce va fi zdrobit de interesele inumane ale istoriei și progresului ce-l incumbă. Drama shakespeariană exprimă admirabil, –

concluzionează autorul *Arhipelagului speranței, paradoxul secundarului istoric și filosofic: cei retrograzi și învinși, reacțiunea și regresia pot arăta drumul către viitor, în cazul nostru către individualitate, eliberare și alienare.*

Secundarul ca victimă este ilustrat de Adrian Leverkühn, eroul din *Doktor Faustus*. Marelui compozitor îi este opus contrapunctic Serenus Zeitblom – naratorul mefistofelic. Leverkühn este „o întruchipare a alienării și libertății, a marginalității și capacității creatoare. În drumul parcurs de el putem vedea o *via dolorosa* a lucidității și sacrificiului. Putem vedea în Leverkühn un erou tragic și o victimă”. În timp ce Zeitblom este agentul executor al comunității și al istoriei acesteia, în dublu sens: el întruchipează modelele lor de dezvoltare și este conștiința asimilatoare a amîndurora. Serenus Zeitblom este „principalul” în societatea germană de la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX – el se află în chiar centrul de greutate al comunității și înaintea odată cu și în direcția evoluției acesteia. Zeitblom reprezintă – sau, dacă am inversa rolurile, provoacă – un progres bazat pe tradiție, pe continuitate organică și pe un iluminism progresist, în schimb, Leverkühn reprezintă, fără îndoială, marginalul și secundarul, neobișnuitul și alienarea. Reacțiunea și nealinieră. Și concluzia eseistului este că principalul poate deveni demonic și face acest pas atunci cînd suprimă secundarul, adică atunci cînd ignoră, ba chiar desființează diversitatea, pluralitatea, alienarea, iraționalitatea, reacțiunea. Ceea ce a dus la ororile istorice a fost marginalizarea, înfrîngerea și sacrificarea lui Adrian, nu afirmarea, munca sau ideile sale.

În *Puterea și limitele esteticii* – care deschide *Partea a doua: Progresul și complementele lui. Literatura ca mediere* – se întrebă cît de reală este influența esteticului și a imaginarii, așa cum le aflăm în literatură, asupra atitudinilor și discursurilor politice, istorice și științifice și afirmă că între principal și secundar între progres și detaliu, există întotdeauna

o suită de posibilități, de la colaborarea dificilă pînă la ostilizarea blazată.

Deși este evidentă pentru *principal* amprenta de *skandalon* a literaturii, sînt aici prezente și elemente benefice care joacă rolul unui *soi de lubrifianț al progresului*, după expresia eseistului. Se arată încrezător în capacitatea esteticului de a ne elibera de *autoritatea și presiunile oricărui tip de principal*. Vede în frumos o *lumină călăuzitoare mai potrivită decît adevărul sau binele*, schimbînd prioritățile din triada platoniciană – Binele, Adevărul și Frumosul – în favoarea ultimului concept. Să ne amintim o maximă a lui Dostoievski: *Frumusețea va salva lumea*, și tot autorul *Demonilor* spune: *Frumosul este mai important decît pîinea, frumosul este mai util decît pîinea!*

Fără frumos, omul nici nu poate trăi, nici nu trebuie să trăiască, el trebuie să respingă o asemenea viață în care nu are ce face. Și nu altceva afirmă Goethe, pentru care frumosul e mult mai mult decît binele, pentru că el cuprinde binele.

Literatura nu-și propune și nici n-ar putea să ia locul *principalului*, se mulțumește cu mai puțin: *să-l coboare și să-l țină în frîu*. Concomitent, literatura și abordarea estetică au rolul de flexibilizare, de rotunjire și mediere a realității pe drumul inexorabil către progres. E o imagine de Janus Bifrons, care explică, după cum subliniază îndreptățit Virgil Nemoianu, *multe din animozitățile la care au fost expuse literatura și arta de-a lungul secolelor. Ea explică, totodată, și de ce doctrina politică, învățăturile religioase și ingineria socială revin, cu o forță neobosită, obsesivă, la imaginația literară, încercînd să o subjuge și să o absoarbă.*

Consideră atitudinile estetice, ajunse în prezent la echilibru și maturitate, *abilitate pentru rolul de disciplină intelectuală călăuzitoare*.

Monadologia și Scrisorile către De Volder ale lui Leibniz par a fi deschis drumul spre afirmarea atitudinilor estetice

care asigură accesul la *adevărata multiplicitate*. Cum citim în paragraful 16 din *Monadologie*: „Constatăm în noi înșine, prin experiență, o multiplicitate în substanța simplă, atunci cînd ne dăm seama că cea mai neînsemnată cugetare de care sîntem conștienți cuprinde o varietate în obiectul ei. Toți cei care admit că sufletul e o substanță simplă trebuie să admită, așadar, această multiplicitate în monadă”.

Apelînd la un citat din Leibniz, care afirmă că „fiecare substanță are o noțiune completă, și această noțiune completă conține, într-un anumit sens, orice se poate spune despre substanță, pînă la cele mai mici amănunte ale celei mai îndepărtate istorii viitoare”, Virgil Nemoianu consideră îndreptățit că astfel *este lăsată cale liberă unei concepții poetice asupra lumii, bazată pe diversitate și un bun mijloc de a restabili, cel puțin teoretic, echilibrul dintre unitate și multiplicitate în agitata noastră lume*.

Revine esteticului posibilitatea de a deveni *principiul reorganizator cel mai convenabil* și aceasta motivat de faptul că *este cel mai imparțial, cel mai puțin susceptibil de a țînji după putere*. În consecință, propune să-i oferim tronul.

Abordarea estetică se afirmă de mare folos în lucrările științei. Multe din textele care expun descoperirile științifice își păstrează actualitatea prin latura lor estetică, pornind de la Lucretius și a sa *De rerum natura* și pînă la paginile unor mari fizicieni contemporani. S-ar părea că paginile lui Galileo Galilei impun unul din marii prozatori ai Italiei, așa cum *Teoremele poetice* ale lui Basarab Nicolescu transcend universul fizicii cuantice.

Creația științifică și poetică sînt, după declarațiile celor implicați, rezultatul, în ambele domenii, al *unor inspirații fulgerătoare, datorate talentului și geniului și care își află originea în subconștient și inocență*.

Concepția estetică propusă de Virgil Nemoianu drept *știință călăuzitoare într-o epistemologie generală* a epocii